

İçindekiler

Sunuş | 9

1

Cadılar ve Şamanlar | 19

Carlo Ginzburg

2

Şamanizm ve Cadılık | 33

Gábor Klaniczay

3

Sibirya ve Avrasya'da Şamanizm I | 45

V. M. Mikhailovski

4

Sibirya ve Avrasya'da Şamanizm II | 93

V. M. Mikhailovski

5

Orta Asya Şamanizminde Transvestizm İzleri | 135

V. N. Basilov

6

Ruhlar Tarafından Seçilmek | 145

V. N. Basilov

7

**Avrasya Şamanizminde Uyuşturucu Maddeler Üzerine
Düşünceler** | 173

Åke Hultrantz

8

Ugor Halkları ve Doğu Finlerinin Bazı İnanışları | 181

John Abercromby

9

**Fin-Ugor Şamanizminde
Ruhlar Tarafından Ele Geçirilme | 191**

Carla Corradi Musi

10

**“Kıskançtır Bütün İnsanlar,
Her Kapının Ardında Cadılar Var”
Fin Cadıları ve 17. Yüzyıl Cadılık Davaları | 205**

Marko Nenonen

11

Eski Estonya Dininde Ruh Anlayışları | 227

Tarmo Kulmar

12

**Estonya Cadı Mahkemelerine Yansıyan Halk İnanışları ve
Efsaneler | 233**

Ülo Valk

13

**Macar Şamanizmi
Araştırma Materyali ve Tarihçesi | 247**

Jenő Fazekas

14

**Táltosun Yolu:
Bir Dini Büyü Uzmanının Eleştirel Bir Yeniden
Değerlendirmesi | 263**

László Kürti

15

**Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısından
Lapon Şamanizmi | 287**

Åke Hulkrantz

16

**1692’de Cadılıkla Suçlanan Bir Saami Şaman: Anders
Poulsen | 299**

Liv Helene Willumsen

17

Bölgeleri Koruyan Balkan Demonları | 317

Anna Plotnikova

18

**Geçmişte ve Günümüzde Bulgar Köylerinde Cadılar ve
Rahipler | 325**

Iveta Todora-Pirgova

19

Şeytani Mitografler

(Slav ve Balkan Etno-Hermenötiği Üzerine Notlar) | 335

Florentina Badalanova Geller

20

Orta Balkanlarda Cadılık I: Cadıların Nitelikleri | 355

T. P. Vukanović

21

**Orta Balkanlarda Cadılık II:
Cadılara Karşı Korunma | 379**

T. P. Vukanović

Yazar Biyografleri | 399

Çevirmen Biyografleri | 403

Sunuş

Şamanizm mi cadılık mı? Avrupa folklorundaki cadılık, büyü ve büyücülük inanışlarının bazı kökleri Avrasya Şamanizminden kaynaklanıyor olabilir mi? Avrupa’da 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve hâlâ süren fakat Şamanist geçmişimize karşın, bize hiç ulaşmayan ve akademimizin hiç ilgisini çekmeyen bu tartışmayı, birbirinden farklı yaklaşımlar sergileyen nitelikli çalışmalar vesilesiyle araştırmacıların ve meraklı okuyucunun ilgisine sunmak bu derlemenin yapılması ve yayınlanmasının öncelikli amacıdır.

Bugün iki cilt halinde yayınladığımız ve devamını getirmeyi umduğumuz bu derlemeye ilham veren iki isim var: Yüzyılımızın en özgün tarihçilerinden Carlo Ginzburg ve tarihimizin en sıra dışı isimlerinden seyyah Evliya Çelebi. Ginzburg, 1966’da yayınlanan *Gece Savaşları*¹ adlı muhteşem çalışmasıyla cadılığın ve Cadıların Şabatı inançlarının “bütün Avrasya’ya yayılmış kökenleri” olabileceğini söyleyerek bahsi geçen tartışmayı başlatan kişidir. Evliya Çelebi ise 17. yüzyılda yaptığı geziler ve yazdığı -tamamlanmamış- 10 ciltlik seyahatnamesine, türlü “acaba ve garib” arasında cadılar ve büyücüleri de dâhil etmiş, anlattığı olağanüstü hikâyelerin ardında hayal gücünden önce meraklı bir sosyal bilimci zihninin yattığı çok geç fark edilen ve bu özelliği ışığında hâlâ yeterince incelenmemiş bir Osmanlı entelektüelidir. Umulur ki, meraklılıkları, araştırmacılıkları ve özgünlükleriyle bu iki isim, ilham oldukları bu derlemenin ulaştığı herkeste yeni ilhamlara, fikirlere ve yepyeni akademik araştırmalara ve çalışmalara vesile olsun.

Evliya Çelebi bahsini genişletmek gerek. Nasıl ki bizde Şamanizm-cadılık arasındaki olası ilişkiler tartışması hiç yer bula-

¹ Carlo Ginzburg, *I Benandanti: Stregoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*, Torino: Einaudi, 1966; İng. *The Night Battles: Witchcraft and Agrarian Cults in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, çev. John ve Anne Tedeschi, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1983; Tr. *Gece Savaşları: 16. ve 17. Yüzyıllarda Cadılık ve Tarım Kültürleri*, çev. Ceren Sungur, İstanbul: Pinhan, 2022.

madıysa, bu tartışmanın yürütüldüğü Avrupa topraklarında da Evliya Çelebi'nin cadıları ve büyücüleri yeterince dikkat çekmemiştir. Bunda, *Seyahatnâmenin*² tam ve eksiksiz bir İngilizce çevirisinin olmayışı da etkili olmuş olabilir. Oysa *Seyahatnâme*, çok kıymetli ve tarihsel açıdan geçerli tanıklıklarının yanı sıra, Şamanizm-cadılık tartışmasına da önemli katkılar sağlayabilecek folklorik anlatılarla doludur. Çoğunlukla salt “fantastik” kategorisinde değerlendirilen ve folklorik özellikleri göz ardı edilen bu anlatıların analiz edilerek doğru bağlamlar içine yerleştirilmesi hem bizim geçmişimiz hem de Sibiryâ'dan -en az- Balkanlara ulaşan unsurların tespit edilmesi açısından son derece değerlidir ve -en az- Evliya kadar cesur ve özgün araştırmacıların bu meselelere el atmasını beklemektedir.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesinde* -aralarında cadıların da olduğu- sayısız büyü ve büyücü tipinden, pek çok farklı yerel cin ve peri inanışından bahseder.³ Fakat bu anlatıların pek azı çalışılmıştır ve genelde fantastik ve olağanüstü unsurlar olarak tespit edilmekten öteye geçilememiştir. Tüm bu “acaib ve garaib” anlatılar arasında üçü vardır ki, tarihten ve folklordan biraz nasiplenmiş herkeste peşine düşüp izini sürmeye yönelik iflah olmaz bir iştiaak yaratır. Bu derlemenin ilk ateşi de işte böyle yanmıştır.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesinin* 7. cildinde, Hatukay Çerkes ülkesinde, Obur Dağı civarında, Şevval ayının 20. gününde, Çerkes ve Abhaz cadılarının geceleyin gökyüzünde kulakları sağır edecek gürültüler koparak birbirleriyle savaştığına şahit olduğunu anlatır. Bu cadılardan, önce “obur” olarak bahseder ki obur, Batıdaki “vampir” kelimesinin de kökeni olabileceği düşünülen Türkçe bir sözcüktür. Obur, aslen Asya'dan Karadeniz'in kuzeyine, Kırım'dan Balkanlara uzanan coğrafyada yaşayan Türk halklarının korktuğu bir tür kötü ruhtur. Bu kötü ruh, farklı

² Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 1-10, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005-2011.

³ *Seyahatnâmede* fantastik unsurlarla ilgili seçkin çalışmalardan bazıları şunlardır: Yeliz Özay Diniz, *Evliyâ Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017. Zeynep Aycibin, “Osmanlı Devletinde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme”, *OTAM Dergisi*, 2008, Cilt 24, Sayı 24, ss. 55-70. Başak Öztürk Bitik, “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri”, *Milli Folklor*, 2011, Cilt 12, Sayı 92, ss. 63-71. Murat Yaşar, “Evliya Çelebi in the Circassian Lands: Vampires, Tree Worshipers, and Pseudo-Muslims”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, 2014, Volume 67 (1), 27-96.

yüzyıl, coğrafya ve anlatmalarda ve aynı zamanda *Seyahatnâme*-de bazen hortlak, bazen cadı bazen de vampir şeklinde karşımıza çıkar.⁴ Hikâyenin ortalarında Evliya, “meğer obur demek sehhar câzûlara derlermiş” diyerek gece göğünde savaşılan onlarca kadının o bölgede cadı olarak bilindiğini ifade eder. Üstelik bu gece savaşları, her yıl Karakoncoloz gününde tekrarlanmaktadır.⁵ Bu anlatıyı parçalara bölüp analiz etme ve bir bağlama oturtma gayesiyle çıktığım yolda rastladığım Ginzburg’un *Gece Savaşları* da İtalya’nın kuzeyinde yaşamış, kendilerine benandanti diyen ve yılın belirli günlerinde geceleyin cadılarla savaştıklarını ileri süren, eski bir tarım kültürünün mensuplarının izlerini sürmüştür. Üstelik kitabın konu ettiği benandanti üyeleri, Evliya ile aynı yüzyılda yaşamıştır. *Seyahatnâme*de Çerkes ve Abhaz cadılarının hangi nedenle her yıl belirli bir günde savaştıklarına dair hiçbir bilgi yoktur. Ginzburg’un, izlerine tesadüfen Engizisyon mahkemesi kayıtlarında rastlayıp kendi ifadesiyle “aşkla” peşine düştüğü benandanti ise neden cadılarla savaştıklarını açıklık ve samimiyetle ifade etmiştir: Toprağın bereketi ve mahsulün iyi olması için. Acaba 17. yüzyılda Hatukay Çerkes ülkesi ve çevresinde toprak, hasat, iklim koşulları ve köylünün durumu nedir? Bu bölgede tek tanrılı dinler öncesi pagan inançlar ne ölçüde hayatta kalmıştır? Benandanti benzeri bir tarım kültürü takipçilerinden bahsedilebilir mi? Bu bağlamda yapılacak kıyaslamalı ve disiplinler arası bir çalışma, *Seyahatnâme*nin Çerkes ve Abhaz cadılarının kimliğini ve savaşma gerekçelerini açıklayabilir.

*Seyahatnâme*nin bir diğer göze çarpan büyücülük anlatısı da özellikle İslam öncesi Türk kültüründe sıkça karşımıza çıkan ha-

⁴ Türk kültüründe obur, vampir, hortlak, cadı vb. tipler ve terimlerle ilgili son yıllarda yapılmış en kapsamlı ve özgün çalışmalar Mehmet Berk Yaltırık ve Seçkin Sarpkaya’ya aittir. Bknz: Seçkin Sarpkaya, Mehmet Berk Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler, Oburlar, Yalnavuzlar ve Diğerleri*, Karakum Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2022 (İlk baskı 2018). Mehmet Berk Yaltırık, “Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) = Journal of History School (JOHS)*, 2013, Sayı 16, s. 187-232. Seçkin Sarpkaya, *Türklerin Şeytani Masalları, Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*, Karakum Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2021.

⁵ Ardından Evliya, mezarından kalkıp kan içen ve yöreye bela olan oburları, yani “vampir” olarak obur tipini de anlatır. Bu serinin ikinci cildinde yer alan şu makaleyle kıyaslamalı olarak çalışılabilir: Emma Wilby, “Erken Modern Avrupa’da Burchard’ın *strigaesi*, Cadıların Şabı ve Şamanistik Yamyamlık”, Çev. Oğuzcan Acar, *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar*, Cilt II, Pinhan, İstanbul, 2022.

va büyücülüğü motifini içerir fakat bu hikâyede meşhur yada taşı⁶ değil, insan dışkısı vardır. Evliya, Azak'tan İstanbul'a Mehemmed Paşa ve askerleriyle birlikte giderken Kuban Nehri kıyısında kamp kurmaları gerekir. Fakat aniden öyle şiddetli rüzgârlar esmeye başlar ki bu mümkün olmaz. "Tatar gaziler 'Sihre uğradık!'" diye bağırır. Felak ve Nas surelerini okuduklarında rüzgâr durur. Sonra bir Kalmuk Tatarı, rüzgârı estirenin kendisi olduğunu söyleyerek at, kürk ve para karşılığında nehri dondurup askerlerin geçmesini sağlayabileceğini bildirir. Anlaşma yapılır, büyücü dışkısını kullanarak büyüsünü yapar ve askerler nehri geçer. Büyüyle oluşmuş geçidi kullanmak istemeyerek dua eden birkaç kişi ise duayı, nehirden geçerken ettiklerinden büyü bozulur ve boğulurlar. Büyünün gerçekliği, belirli duaların büyüden daha kuvvetli olduğu ve fazla mutaassıp olmanın insanın yaşamına mal olabileceği gibi mesajlar veren bu anlatıda, Balkanlarda yaygın olarak rastlanan ve hemen her yerel dilde karşılığı olan hava büyücülüğü inanışlarıyla⁷ kıyaslamaya değer unsurlar da vardır.

Seyahatnâmenin üçüncü dikkate şayan anlatısı, Dobruca-Deliorman yöresinin Bulgarca konuşan, gayrimüslim cadısıdır. Bu yörede bir gayrimüslimin evine köleleriyle birlikte konuk olan Evliya, bu "acuze" yaşlı ve çirkin kadının, fercine sürdüğü külle bir tavuğa, küllü serptiği 7 çocuğun da civcive dönüştüğünü görür. Sonra da bu dönüşmüş halleriyle atlar arasına girer ve hayvanların birbirlerine saldırmalarına neden olurlar. Sonunda reaya durumu fark edip atları sakinleştirir. Birisi de tavuğun ve civcivlerin üzerine işeyerek büyüü bozar ve hepsi yeniden insan olur. Halk, acuze cadıyı ve çocukları zorla kiliseye götürür, papaz kadını aforoz eder. Büyüyü bozan adam, Evliyaya şöyle der: "...o kadın başka soydur. Kış geceleri yılda bir kere Karakoncoloz olurdu ama bu yıl tavuk oldu." Hatukay Çerkes ülkesinin cadıları için de Evliya "onlar başka soydur" ifadesini kullanıyordu. Acaba buradaki "soy" ne anlam ifade ediyor? Cadılık

⁶ Eski Türklerde hava durumunu değiştirebileceğine inanılan özel bir taş. Mahmut R. Gazimihâl, "Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı", *Türk Folklor Araştırmaları* (Dergisi), Cilt VIII. Sayı 168, Ağustos 1963, s. 31-36.

⁷ Özellikle bu derlemenin ikinci cildindeki şu makaleyle karşılaştırmalı çalışılabilir: Éva Pócs, "Stoikheion, stuha, zduhač: Balkanlardaki Koruyucu Ruhlar, Hava Büyücülleri ve Tılsım Büyüleri", Çev. Tuğçe Belkis Carfi, *Sibirya'dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar*, Cilt II, Pinhan, İstanbul, 2022.

da şamanlık gibi soydan mı geçiyordu yoksa cadıların soydan gelen yani kalıtsal “başka” özellikleri vardır anlamı mı taşıyordu? Hatukay cadıları, her yıl Karakoncoloz gecesinde gökyüzünde savaşıyordu. Aynı gece Dobruca cadısının tavuğa dönüşüp köylünün atlarını ürkütmesine tesadüf diyebilir miyiz? Evliyanın kaydettiği hiçbir şey salt hayal gücünden ibaret değil. *Seyahatnâmenin* her satırı üzerinde durulmaya, izi sürülmeye değer; ta Sibirya’dan Balkanlara kadar...

Sunuş yazısı okuyacak kadar meraklı ve heyecanlı okura ve araştırmacılara, bu üç anlatıyı ve *Seyahatnâmedeki* diğer büyü anlatılarını, bu iki ciltte yer alan, Balkanlardaki cadılık ve ruh inanışlarını konu edinen tüm makalelerle bir arada okuyabileceklerini, kıyaslamalı çalışabileceklerini söylemek isterim. Balkan köylüsünün “yaşlı acuze karı” olarak düşünmek istediği (ama aslında eğitimlerini genç yaşta almaya başlayan kadın şifacılar ve büyücüler grubu olan) ak cadılar, gezgin büyücü “garaboncias”, hayvanlara dönüşen cadılar, komşuların hayvanlarını büyüleyen cadılar ve cadıların kötü emellerine alet ettikleri küçük çocuklar, ta Sibirya’dan Balkanlara kadar yol alıp gelmiş olabilir mi?

Bu ve benzeri yeni sorular sormak, bunları formüle etmek, analitik bir yaklaşımla cevaplar üretmeye çalışmak kolay değil. Akademik araştırmacılar kaynak yetersizliğinden, akademik ortamlarında destek görmemekten ve nereden başlayacaklarını bilememekten hatta olmayacak konular peşinde koşup değerli vakitlerini ziyan etmekle suçlanabileceklerinden haklı olarak şikâyet edebilir. 1950’lerin sonlarında, 20’li yaşlarında Pisa Üniversitesinde öğrenci olan ve bugün tartışmasız bir şekilde asrın en değerli tarihçilerinden biri kabul edilen Ginzburg da benzer sorunlar ve belirsizliklerle boğuşmuştu. “Her şey” der Ginzburg, “karşıma çıkan cadılık konusunun yaktığı ateşle başladı. O ana kadar tarihçi olmak istediğimden emin değildim ancak bu konuyla karşılaştığımda hiç şüphem kalmamıştı. Bu benim konumdu.” Venedik’te, *Archivio di Statonun* tozlu raflarında tesadüfen bulduğu üç sayfa belgeyle yola çıktı, kuzeydoğu İtalya’dan Orta Asya’nın bozkırlarına geldi. Bugün, pek çok değerli araştırmacı hâlâ onun açtığı yoldan büyük bir hevesle ve heyecanla yürüyor. Bu seride onların yazdıklarını bulacaksınız.

Ginzburg, o üç belgede *benandantiyi* buldu. O sıralar benandanti hakkında hiç kimsenin hiçbir şey bildiği yoktu. Genç öğrenci, kendi yolunu kendisi bulmak zorundaydı. Belgelerden an-

laşılan ilk şey, 16 ve 17. yüzyıllarda, Germen, İtalyan ve Slav geleneklerinin buluştuğu İtalya'nın Friuli bölgesinde, kendilerine *benandanti* diyen, halkın onlardan "iyi gezginler" olarak bahsettiği ilginç bir grubun var olduğuydu. Bunlar, büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan, yılın belirli gecelerinde transa giren, bedenlerinden ayrılan ruhları hayvan biçimleri alan ve bu halde, cadılara karşı, köylülerinin mahsullerinin iyi ve sağlıklı olması için savaşılan kişilerdi. Yalnızca, doğarken amniyotik zara sarılı olarak doğmuş olan kişiler büyüdüklerinde benandante olabiliirdi. Bu erkekler, aynı zamanda şifacılık ve ak büyücülük de yapıyorlardı. Ginzburg, benandanti ve Ural-Alтай şamanları arasında "kuşkusuz var olmuş olması gereken" bir ilişki olduğuna kanaat getirdi ki, özellikle Fin-Ugor dilleri konuşan toplumların şamanları, gerçekten de benandanti ile aynı işlevleri yerine getiriyordu. Bu ilişkinin "analojik değil gerçek bir ilişki" olduğunu da vurguladı. Bu argümanı ortaya attı fakat "hatalarını düzeltmesi" ve "boşlukları doldurması" için halk bilimcilerle din tarihçilerini göreve çağırdı. Karşılaştırma yönteminden yararlanarak konunun kökenlerini kesinlikle ortaya çıkarabileceklerini söyledi.

Ginzburg, cadılık olgusunun peşini hiç bırakmadı. *Gece Savaşlarının* gördüğü ilgi ve kazandığı başarının da etkisiyle olsa gerek 1989'da çok daha fazla ses getiren eseri *Storia notturna*⁸ yayınlandı. Temelde yamyamlık ve hayvana dönüşmek olgularına odaklandı. Cadıların gizlice Şeytanla anlaştığı, demonlarla zevki sefaya daldığı "Cadıların Şabati" inancının stereotipik bir Kilise uydurması olduğunu fakat bu inanç çevresindeki bazı motiflerin köklerinin Avrasya'da bulunabildiğini daha güçlü bir şekilde tekrarladı. Bunların hepsi öne sürmesi büyük cesaret isteyen cüretkâr fikirlerdi.

Ginzburg, tıpkı rahmetli Halil İnalıcık hocamız gibi merakını ve hevesini aşkla açıklıyor: "Şimdi geriye dönüp baktığımda âşık olmaktan farklı gelmiyor" diyor. Yeni sorular ve yeni yaklaşımlar geliştirmek, cesaret kadar aşk da gerektiriyor. Bu iki özelliği de aklında, ruhunda barındıran sayısız genç var; umulur ki destek ve teşvik görebilecekleri danışmanları olsun ve kültür camiamız nitelikli çalışmalarla şenlensin.

⁸ Carlo Ginzburg, *Storia notturna: Una decifrazione del sabba* (Turin: Einaudi, 1989), İng. *Ecstasies: Deciphering the Witches' Sabbath*, çev. Raymond Rosenthal (New York: Pantheon, 1991).

Bu ve benzeri sorulara cevap vermek neye hizmet edecek? Neden hem kavrayışı güçlü okurun hem de araştırmacıların gözleri önüne serip üzerinde düşünmelerini istediğimiz şeyler gerçekten önemli mi? Tüm cevapları henüz bilmiyoruz. Sosyal bilimlerde araştırma yapmak, hiç bilmediğiniz ya da bildiğinizi sandığınız bir yolda yürümek gibidir. Bir soruyla yola çıkar, yol boyunca hiç fark etmediğiniz unsurları fark edersiniz. Dikenli çallara takılır, gül bahçelerine süzülürsünüz. Kendinizi bazen aniden bir çölün ortasında, susuzluğun etkisiyle halüsinasyonlara gark olmuş halde bulursunuz. Bazen çölde olduğunuzu sanırken, inadınız, aklınız ve hayal gücünüz sayesinde aslında bereketli bir vahanın içinde olduğunuzu anlarsınız. Eve dönüş yolunda bazen kaybolursunuz. Bazen evden hiç ayrılmamış olduğunuzu anlar, paniğe kapılır ve her şeye yeniden başlarsınız. İyi ve kötü sürprizlerle dolu, kahramanın yolculuğunu anımsatan bir seyahattir bu. O nedenle tüm cevaplara sahip değiliz. Fakat bazı fikirlerimiz var.

İslam öncesi Türk inançlarına dair çok az yazılı belge vardır ve bunların çoğu, Avrupa'daki benzerlerine nazaran çok geç dönemlerde oluşmuştur. Sözlü kültürün muazzam temsilcileri olan Sibiry ve Asya halklarının çoğunun, Balkanlar ve hatta Avrupa'nın diğer bölgelerinde sürülen izleri Türk folklorunu aydınlatmaya yardımcı olabilir, çözülemeden kalmış bazı meseleler için kimisi spekülâtif de olsa yeni yaklaşımlar ve bilgiler üretilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca Sibiry'dan Balkanlara halk inanışlarının izlerini sürmek, son dönemde DNA analizlerinin de belirlenmesi için kullanıldığı göç yollarını ortaya çıkarabilir ve kültürler arası ilişkilere ve alışverişlere dair daha belirgin bir çerçeve çizilmesini beraberinde getirebilir.

Sibiry, son dönem çalışmalarda da hâlâ "klasik Şamanizmin beşiği", doğduğu yer olarak kabul ediliyor. Binlerce yıl önce bu coğrafyada birbirinden farklı, kimisi birbiriyle akraba diller konuşan insanlar, bu klasik Şamanizmi yaratmış veya etkisinde kalmış. Her grup, kendi iç dinamikleri ve yaşadıkları çevresel koşullar sonucunda Şamanizmi özgün biçimde yorumlamış ve böylece farklılıklar oluşmuş. Binlerce yıl önce Sibiry-Asya taraflarından boylar, boy birlikleri Karadeniz'in kuzeyine, oradan Balkanlara, Avrupa'nın kuzeyine ve iç kısımlarına kadar göç edip yerleşmiş. Aynı coğrafyadan çıkan Türkler, Altay Dağları çevresinden güneye, buradan İran'a, Anadolu'ya ve Orta Doğu'ya kadar uzanmış. Yol boyu ve yüzyıllar içerisinde pek çok farklı

kültürle karşılaşmış, değişmiş, dönüşmüş. Buna karşın gerek 19. yüzyılda Türkolojiyi kuran Şarkiyatçılar, gerek 20. yüzyıl başından itibaren Türklerin Şamanist geçmişi üzerine çalışan, aralarında Türklerin de olduğu araştırmacılar, Anadolu'nun hemen her yerinde hâlâ yaşayan Sibiryası-Asya kökenli inanç ve anlatı motiflerini keşfedebildiler. Uzun zaman önce aynı coğrafya ve inanç kaynağından beslendiğimiz kültürlerdense maalesef neredeyse hiç haberimiz yok. Bunların başında Fin, Eston, Saami ve Macarlar olmak üzere Fin-Ugor dilleri konuşan çeşitli halklar geliyor. Ginzburg, "Laponya ve Macaristan'ın zincire dahil edilmesi özellikle önemlidir çünkü bu bölgelerin dilleri Fin-Ugor ailesindendir, yani bu halkların uzak ataları Orta Asya'dan gelmiştir ya da gelmiş olabilir"⁹ diyor. İşte bu serinin bir amacı da bu ortak besin kaynaklarından nasiplenmiş, bugün bambaşka coğrafyalarda, bambaşka biçimlerde varlığını sürdüren kültürler arasındaki antik bağlardan okuyucuyu haberdar etmek.

Bugüne kadar hiçbir evvelce dilimizde yayınlanmamış makalelerle tanışacağınız bu seri sayesinde kültüre ve kültürler arası ilişkilere dair aklınızda kalan her iz, size katacağı her tür bakış açısı paha biçilemez değerdedir. Okuyucunun, belirli bir göç rotasını zihnen takip edebilmesi için her iki cildi de benzer şekilde kurguladık: Cadılık-Şamanizm tartışmasının kökenleri; Sibiryası-Asya Şamanizmi; Fin, Eston, Macar, Saami dinleri ve inanışları ve Balkanlar. Önce temel tartışmanın ana metinlerini, sonra Sibiryası-Asya taraflarına dair çeşitli makalelerle klasik Şamanizmi anlayabilirsiniz. Ardından bu coğrafyadan çok uzun zaman önce göç etmiş Türkçe konuşmayan ama Türkçe konuşanlarla çok benzer inanışlara sahip halkların şamanizmini okuyacaksınız. Son olarak da Balkan coğrafyasındaki hemen her ülkeden ruh ve cadılık inançlarıyla karşılaşacaksınız. Böylelikle, bir okuma rotasıyla birlikte bir zihin haritası çıkarmanızı arzu ediyoruz.

Bütün makalelerin orijinal dilleri İngilizce. Aramızda Balkan dilleri bilenler olmadığından bu dillerde yapılan çalışmaları inceleme şansımız olmadı. Araştırmacılar, bunu doldurulması gereken bir boşluk olarak ele alabilir ve üzerine çalışabilir.

İki ciltte toplam 32 yazarın özenle seçmeye çalıştığım 42 makalesi yer alıyor. En erken tarihli 1892¹⁰, en geç tarihli 2021¹¹

⁹ s. 30.

¹⁰ V. M. Mikhailovski, "Sibiryası ve Avrasya'da Şamanizm I", s. 45.

¹¹ Florentina Badalanova Geller, "Şeytani Mitografiler (Slav ve Balkan Etno-Hermenötiki Üzerine Notlar)", s. 337.

olan bu makaleler, 21 çevirmen tarafından dilimize kazandırıldı. Dolayısıyla bu iki cilt, kişi, zaman ve çevirmen farklılıkları nedeniyle üslup ve anlatım farklılıkları içerebilir. Öte yandan, okuyucunun hayrına olacak şekilde, en önemli terim ve kavramları içeren ortak bir sözlük oluşturup buna bağlı kaldık ki, bu terimlerin bazıları dilimize ilk kez (ya da ikinci kez ama farklı bir karşılıkla) çevrildi. Örneğin, bir cadının yaptığı kara büyüyü bozabilme yeteneği olan kişi anlamındaki “witchdoctor” ifadesi büyübozan (gönüllü danışmanlığı için Seçkin Sarpkaya hocaya teşekkürlerimizi sunuyoruz); şifacılık ve ak büyücülükle uğraşan kişileri anlatan “cunning folk” ifadesi “halk hekimi/ak cadı”; cadının -bazen de şamanın- kişisel yardımcı ruhu ve daha fazlası olan “familiar spirit” ifadesi “evcil ruh” olarak çevrildi ve gerekli notlarda açıklayıcı çevirmen veya editör notları düğüldü.

Ayrıca yerden tasarruf edebilmek, maliyeti ve dolayısıyla kitabın fiyatını artırmamak gayesiyle -biri hariç- makalelerin -kimi 25 sayfaya varan- kaynakçalarını makale sonlarına almadık fakat en temel ve gerekli kaynakları dipnotlarda bulabilirsiniz. Detaylı akademik araştırmalar yapmak amacıyla tüm kaynaklara ve dipnotlara erişmek isteyen okurlar için tüm makalelerin ilk sayfalarının ilk dipnotuna makalelerin orijinal künyelerini ekledik ki, rahatça ulaşabilsinler.

İki ciltte rastlanabilecek tüm eksiklikler ve hataların sorumluluğu, bu seriyi hayal eden, makaleleri ve görselleri seçen, çevirmenlerle beraber çalışan, çeviri denetimi ve redaksiyonla uğraşan, derleyen ve yayına hazırlayan kişi olarak tamamen bana aittir. Meraklı ve dikkatli okuyuculara da bu nedenle ihtiyacımız hiç tükenmez. Lütfen rastlayacağınız olası eksiklik ve hataları yayınevine bildirin ve böylece yeni basımlarda bunları düzeltme fırsatını bize bahşedin.

Bu derleme nedeniyle teşekkür edilmesi gereken çok kişi var. Öncelikle Pinhan Yayıncılık, içinde pek çok “ilk”ler barındıran ve sırf bu nedenle bile diğer birçok yayınevinin yayınlamaya cesaret edemeyeceği bir seriyi başlatmamıza izin verdiği için çok samimi teşekkürleri hak ediyor. Mahmut Sever ve Adem Beyaz’a sonsuz teşekkürler. Makalelerini yayınlamamıza izin veren, çalışmalarını size ulaştırmaktan gurur duyduğumuz yazarlarımızın tümüne sonsuz teşekkürler. Bu projeye dâhil olmak da gerçekten cesaret istiyordu; cesur ve gayretli çevirmenlerimizin her birine ayrı ayrı teşekkürler. İş yoğunluğu arasında çok özel bir

makaleyi çevirmeyi kabul eden değerli hocam Hayrettin İhsan Erkoç'a çok teşekkürler. Bu serinin kapaklarını çizmeyi kabul eden ve bu işe kendini adayan çizirimiz Ebrahel Lurci'ye çok teşekkürler. Bu seriye ilham veren, e-postalarımızı yanıtsız bırakmayan Carlo Ginzburg'a çok içten teşekkürler. Üç asır önce yaşasa da oluşturduğu muhteşem külliyyat ile hâlâ yolumuzu aydınlatan seyyahımız Evliya Çelebi'ye içten teşekkürler.

Çok kişisel bir teşekkür de Tarih Obası izleyicileri için. Değerli vakitlerini kültür tarihi içeriklerini tüketmeye ayırmakla, dinleyen, soran olarak verdikleri ilhamlar, zihnimde açtıkları yepyeni kapılarla, beni cesaretlendirdikleri her şey için...

Ceren Sungur
İstanbul, Hıdrellez Gecesi 2022